

وضعیت نشر کتابهای تاریخ معاصر ایران بهار ۷۴ - پاییز ۷۵

سید مجید میرمنتهایی

بررسی کیفیت و کمیت کتابهای انتشار یافته در حوزه تاریخ معاصر ایران از سال ۱۳۷۴ تا دی ماه ۱۳۷۵ موضوع گزارشی است که پیش رو دارید. بدیهی است انجام چنین کاری نیازمند اطلاعات دقیق و آمار صحیحی است که در دسترس باشد، اما بررسی اجمالی روند چاپ کتابهای حوزه تاریخ معاصر چندان هم مشکل نیست. هرچند ممکن است در این بررسی کتابهایی نادیده گرفته شده باشد ولی گمان بر آن است که بیشتر کتابهایی که طی این مدت برای نخستین بار به زیور طبع آراسته شده مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته است. بررسی حاضر شامل کتابهایی است که موضوع آن یا به طور خاص به تاریخ سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و فکری این دوره مربوط می شود یا در بخشهایی از آن شخصیتها یا مسائل دوره معاصر تشریح و تحلیل شده است.

برای سهولت طبقه بندی کتابهای این حوزه آنها را به سه بخش کلی تقسیم کرده ایم:
۱ - دوره قاجار: کتابهایی که به طور خاص به مسائل مختلف این سلسله پرداخته است.

۲ - دوره قاجار - پهلوی: کتابهایی که حیطه مطالعاتی آن دو دوره قاجار و پهلوی را دربرمی گیرد.

۳ - دوره پهلوی: شامل دوران پهلوی اول و دوم.

بنابراین تعریف ما از کتابهای حوزه تاریخ معاصر ایران کتابهایی است که محور اصلی مباحث آن به نوعی دوران قاجار و پهلوی را دربرگیرد.

افزون بر این گزارش کتابها به لحاظ تدوین، تألیف، ترجمه و تصحیح و گردآوری و نیز نوع کار مورد بررسی قرار گرفته است. بر این اساس کتابها به سه دسته کلی تقسیم شده است:

۱ - خاطرات (خاطرات شخصی، سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و سفرنامه ها)

۲ - اسناد و رسائل (گردآوری اسناد، رسائل، اعلامیه ها، نامه ها، قراردادها و قوانین)

۳- پژوهش و تألیف (پژوهشهای تاریخی، تألیفات، تاریخهای روایی و مجموعه مقالات)

به علاوه کوشش شده است تا کتابهای شاخص در هر سال از حیث شیوه کار (تألیف، ترجمه، تصحیح) و نوع کار (خاطرات، اسناد و رسائل و پژوهش و تألیف) و دوره مطالعاتی (قاجار، قاجار- پهلوی و پهلوی) معرفی شود.

کتابهای حوزه تاریخ معاصر ایران در ۱۳۷۴

در سال ۷۴ در مجموع ۳۴ عنوان کتاب در موضوعات مختلف بررسی شد. از میان این عناوین ۱۳ عنوان به دوران قاجار، ۹ عنوان به دوران قاجار- پهلوی و ۱۳ عنوان به دوران پهلوی اختصاص دارد. سهم کتابهای پژوهشی - تألیفی درباره دوران قاجار ۵ عنوان، درباره دوران قاجار- پهلوی ۷ عنوان و دوران پهلوی ۳ عنوان است که مجموع ۱۳ کتاب تألیفی و ۲ کتاب ترجمه شده است. به لحاظ نوع کار، ۵ عنوان به خاطرات دوران قاجار، ۱ عنوان به خاطرات دوران قاجار- پهلوی و ۵ عنوان به دوران پهلوی اختصاص دارد. در میان کتابهای اخیر سهم کتابهای تألیفی دو جلد، کتابهای ترجمه ۲ جلد و کتابهایی که تصحیح و گردآوری شده ۷ جلد است. در بخش اسناد و رسائل نیز در این سال ۹ عنوان کتاب چاپ شده که همه آنها تصحیح و گردآوری است. بنابراین می توان گفت در سال ۷۴ کتابهای خاطرات در مجموع ۱۱ عنوان، پژوهش و تألیف ۱۴ عنوان و اسناد و رسائل ۹ عنوان را شامل می شود که از میان آنها ۴ کتاب ترجمه، ۱۵ کتاب تألیف و ۱۶ کتاب تصحیح شده است.

از کتابهای شاخص بخش خاطرات دوران پهلوی در این سال می توان به خاطرات آیت الله پسندیده و خاطرات عبدالحمین مسعود انصاری و از دوران قاجار- پهلوی به فانوس خیال، که خاطراتی درباره روند شکل گیری سینما در ایران و مسائل بعدی آن است، و از دوران قاجار به سفرنامه عبدالصمد میرزا سالور به اروپا و نیز روزنامه خاطرات عین السلطنه اشاره کرد. از کتابهای شاخص بخش تألیفی و پژوهشی دوران قاجار در این سال می توان از کتابهای ایران و عثمانی در آستانه قرن بیستم (رحیم رئیس نیا، ۳ جلد)، مبانی نظری حکومت مشروطه و مشروعه (حسین آبادیان) و آزادیهای سیاسی و اجتماعی از دیدگاه اندیشه گران (مرحوم دکتر عبدالهادی حائری) نام برد. درخصوص کتابهای شاخص بخش اسناد و رسائل دوران قاجار در این سال تنها رسائل مشروطیت (۱۸ رساله و لایحه درباره مشروطیت) قابل ذکر است و از دوران پهلوی نیز کتابهای نامه های دکتر مصدق (محمد ترکمان) و اسناد روابط ایران و شوروی در دوره رضاشاه (به کوشش محمود طاهر احمدی) از جمله کتابهای شاخص در زمینه اسناد و رسائل است.

جدول ۱. تعداد کتابهای منتشره در سال ۱۳۷۴

دوره	نوع	پژوهش/تألیف	خاطرات	اسناد و رسائل	تألیف	ترجمه	تصحیح و گردآوری
قاجار		۵	۵	۳	۵	۲	۶
قاجار - پهلوی		۷	۱	۱	۵	۲	۲
پهلوی		۳	۵	۵	۵	۰	۸
جمع		۱۵	۱۱	۹	۱۵	۴	۱۶

در سال ۷۴ در میان کتابهای حوزه تاریخ معاصر ایران کتاب رسائل مشروطیت (به کوشش دکتر غلامحسین زرگری نژاد) از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است و شاخص‌ترین کتاب در میان کتابهای چاپ شده این حوزه می‌باشد.

کتابهای حوزه تاریخ معاصر ایران تادی ماه ۱۳۷۵

از مجموع کتابهای انتشار یافته در حوزه تاریخ معاصر ایران تا دی ماه ۱۳۷۵، سی عنوان کتاب شناسایی شد که از میان آنها ۷ عنوان مربوط به دوران قاجار، ۸ عنوان به دوران قاجار - پهلوی و ۱۵ عنوان به دوران پهلوی اختصاص دارد. در این میان، سهم کتابهای پژوهشی و تألیفی دوران قاجار ۶ عنوان، دوران قاجار - پهلوی ۸ عنوان و دوران پهلوی ۹ عنوان است. از حیث شیوه کار ۲۲ عنوان به صورت تألیف و یک عنوان ترجمه از متون خارجی است. در بخش خاطرات ۶ عنوان کتاب منتشر شده که از میان آنها سهم دوران قاجار یک عنوان و دوران پهلوی ۵ عنوان است. سهم کتابهای تألیفی در بخش خاطرات ۲ عنوان، تصحیح و گردآوری ۳ عنوان و ترجمه یک عنوان است.

در بخش اسناد و رسائل تا دی ماه ۷۵ تنها یک عنوان کتاب به صورت گردآوری و تصحیح مربوط به دوران پهلوی منتشر شده است. بنابراین تادی ماه ۱۳۷۵ کتابهایی که در بخش خاطرات انتشار یافته است ۶ عنوان، در بخش پژوهش و تألیف ۲۳ عنوان و در بخش اسناد و رسائل ۱ عنوان بوده که از میان آنها ۲۴ مورد تألیف، ۲ مورد ترجمه و ۴ مورد به صورت تصحیح و گردآوری است. بنابراین، با انتشار سی عنوان کتاب در حوزه تاریخ معاصر ایران پرونده کتابهای منتشر شده تادی ماه ۷۵ بسته می‌شود.

از کتابهای شاخص بخش خاطرات در سال ۷۵ می‌توان به خاطرات مهندس مهدی بازرگان (به کوشش غلامرضا نجاتی)، من و برادرم (خاطرات اشرف پهلوی) و نقدی بر خاطرات نورالدین کیانوری (بابک امیر خسروی) اشاره کرد که هر سه به دوران پهلوی اختصاص دارد. در بخش پژوهش و تألیف مربوط به دوران پهلوی نیز کتابهای روزهای

جدول ۲. کتابهای منتشره تا دی ماه ۱۳۷۵

دوره	نوع	پژوهش/تألیف	خاطرات	اسناد و رسائل	تألیف	ترجمه	تصحیح و گردآوری
قاجار		۶	۱	۰	۵	۲	۰
قاجار - پهلوی		۸	۰	۰	۸	۰	۰
پهلوی		۹	۵	۱	۱۱	۰	۴
جمع		۲۳	۶	۱	۲۴	۲	۴

افتخار: لشکرکشی نافرجام انگلیس به ایران سال ۱۳۳۰ (عبدالرضا هوشنگ مهدوی)، قیام نافرجام: شورش لهاک خان سالار جنگ (کاوه بیات)، قابل ذکر است. در همین بخش کتابهای بهار: محمدتقی ملکه الشعرا (محمدعلی سپانلو)، تاریخ معاصر ایران (کتاب دهم)، ایرانیان و اندیشه تجدد (جمشید بهنام)، روزگاران ۳ (از صفویه تا امروز، عبدالحسین زرین کوب) از جمله کتابهای شاخص دوران قاجار - پهلوی است. در بخش پژوهش و تألیف دوران قاجار کتابهای بررسی مناسبات ایران و آمریکا (علی موجانی)، زنان نامدار تاریخ ایران: مهدعلیا مادر ناصرالدین شاه (فریبرز بختیاری اصل) و ایران عصر قاجار (آن لمبتون) قابل اعتناست.

بر اساس جدول‌های ۱ و ۲، پژوهش و تألیف درباره دوران پهلوی در سال ۷۵ نسبت به سال ۷۴ از رشد نسبی برخوردار بوده است هرچند به لحاظ کیفی در این زمینه رشد چشمگیری دیده نمی‌شود. در بخش اسناد در سال ۷۵ تنها یک کتاب شناسایی شد که در مقایسه با سال ۷۴ افت چشمگیری داشته است. نکته دیگر آنکه در سالهای اخیر شاهد رشد نوع جدیدی از تاریخنگاری هستیم که بیشتر دوران پهلوی را دستمایه کار خود قرار می‌دهد که می‌توان با نام تاریخنگاری روایی - داستانی از آن یاد کرد. در این شیوه وقایع تاریخی در قالبی روایی و داستان‌گونه و با تفصیل و حواشی فراوان و بدون توجه به مستندات تاریخی و منابع و مأخذ موثق ارائه می‌شود. هرچند شیوه روایی - داستانی برای جذب مخاطبان عام در مواردی مفید خواهد بود ولی این خطر را نیز به همراه دارد که تاریخ‌نویسی تنها در این قالب معنا پیدا کند و شیوه‌های تاریخنگاری علمی به فراموشی سپرده شود.

در پایان بیان این مطلب ضرور است که این گزارش بر اساس ملاکهای اعتباری تهیه و تنظیم شده و چه بسا تقسیم‌بندی موردنظر در آن برای تفکیک حوزه‌ها، بخشها، موضوعات، نوع کار و دورانها دقیق نباشد. به هر روی در کارهایی از این دست، گاه چنین تقسیم‌بندی‌هایی الزامی است.